

УДК 929.5: 531

*Радозуз С. А., Скляр В. М.,
м. Харків, Україна*

**ДИРЕКТОРИ (РЕКТОРИ) ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ – УЧНІ ТА СОРАТНИКИ
ПРОФЕСОРА В. Л. КІРПІЧОВА**

У науковій літературі існує значне число публікацій, у яких згадується ім'я професора В.Л. Кирпичова. Однак певний аналіз його наукової та організаційної діяльності знайшов відображення лише в невеликій кількості робіт, основний загал із яких має обмежений, фрагментарний характер і розкриває окремі аспекти діяльності вченого. Треба зазначити, що більшу частину доробку присвячено ювілейним датам, що відповідно вплинуло на характер публікацій. Група робіт, де окреслюється життєвий шлях ученого є малочисловою і обмеженою. Разом з тим, постать професора В.Л. Кіріпчова є досить масштабною, щоб залишатися осторонь наукових студій з історії науки і техніки. Досі не до кінця розкритим залишався ще один аспект діяльності вченого – його діяльна участь у підготовці адміністративних кадрів для вищої технічної школи..

Сам В.Л. Кіріпчов став безпосереднім фундатором двох провідних технічних університетів сучасної України (ХПТІ та КПІ), що є унікальним фактом в історії вищої технічної школи. Окрім того, саме В.Л. Кіріпчову вдалося обґрунтувати безпідставність аргументів, що висувалися проти «політехнічної освіти». Це стало одним з основних поштовхів на шляху до заснування політехнічного інституту в місті, де

вже існувало кілька спеціалізованих вишів (у тому числі і технологічний інститут).

Окрім значних досягнень у науково-освітній та організаційній діяльності, професор В.Л. Кірпи́чов відіграв помітну роль у підготовці майбутніх керівників вищих технічних навчальних закладів з числа своїх учнів та найближчих соратників.

Зважаючи на обмеженість викладацьких кадрів наприкінці XIX ст., для забезпечення викладання теоретичних дисциплін В.Л. Кірпи́чов зазвичай залучав університетських професорів. Однак при заповненні вакансій викладачів технічних дисциплін вчений більше уваги приділяв до молодих фахівців. Він вважав, що для викладання практичних дисциплін необхідні інженери, які не будуть обмежені рутиною та вузькою спеціалізацією [1, арк. 22–22 зв.]. Попри значне число осіб із фундаментальною науковою освітою, а також інженерів, які успішно займалися практичною діяльністю, знайти особу, яка б у достатній мірі володіла знаннями в обох галузях, було тоді майже неможливим завданням. Значна частина залучених В.Л. Кірпи́човим кадрів склали потужну базу для подальшого розвитку вищої технічної школи. Пізніше окремі із них очолили вищі технічні навчальні заклади. Саме цим видатним особистостям і присвячено цю роботу.

Директором Санкт-Петербурзького технологічного інституту (СПБТІ) 1891 року був призначений професор ХПТІ Харлампій Сергійович Головін, який протягом 1888–1891 рр. працював помічником директора і був найближчим соратником В.Л. Кірпи́чова. Після від'їзду Віктора Львовича до Києва на посаді директора ХПТІ його змінив професор Дмитро Степанович Зернов. На цій посаді Д.С. Зернов перебував протягом 1898–1902 рр. Уміло продовжував справу свого попередника, залучаючи до Харківського технологічного інституту (1898 року ХПТІ перейменовано на ХТІ) талановитих науковців та викладачів. З 1902 року професор Д.С. Зернов призначений директором Санкт-Петербурзького технологічного інституту, змінивши на цій посаді професора Х.С. Головіна. Д.С. Зернов очолював (СПБТІ) протягом 1902–1905 рр., а потім ще двічі: 1908–1913 рр. та 1920–1921 рр. [2].

Серед науковців, яких безпосередньо залучив професор В.Л. Кірпи́чов до роботи в ХПТІ директорами цієї установи були Іван Михайлович Пономарьов (1905 р.) та Петро Матвійович Мухачов (1905–1915 рр.). Надзвичайно важлива роль у створенні першого вищого технічного навчального закладу в Сибіру – Томського технологічного інституту (ТТІ) належить професорам та випускникам Харківського

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

технологічного інституту. Серед перших п'яти директорів ТТІ чотири були професорами чи випускниками ХТІ.

Першим директором ТТІ 1899 року призначено професора ХТІ Юхима Лукича Зубашева. Він очолив будівельний комітет новоствореного інституту. За досить короткий термін професор Ю.Л. Зубашев зумів створити потужну матеріальну базу: побудовані нові корпуси інституту, обладнані лабораторії. Окрім цього, молодому директору вдалося згуртувати кваліфікований викладацький склад, в значній мірі з числа професорів та випускників Харківського технологічного інституту. У дореволюційний період понад 40% професорсько-викладацького складу ТТІ складали харківські технологи. Фактично Ю.Л. Зубашев повторив новаторську діяльність свого наставника професора В.Л. Кірпічова на посадах директора новостворених Харківського практичного технологічного та Київського політехнічного інститутів.

У 1907 році на посаді директора ТТІ професора Є.Л. Зубашева змінив професор Володимир Павлович Алексєєвський, який протягом 1898–1905 рр. працював у ХТІ. На посаді директора ТТІ він залишався до 1911 року. У 1916–1919 рр. директором (з 1917 року – ректором) працював колишній учень професора В.Л. Кірпічова, випускник ХТІ, професор Іван Іванович Бобариков. У 1919–1920 рр. на посаді ректора ТТІ перебував професор Олександр Васильович Угаров, який входив до числа 38 інженерів-технологів першого випуску ХПТІ 1890 року.

Після переходу на посаду директора КПІ В.Л. Кірпічов запросив до новоствореного інституту трьох професорів ХПТІ: К.О. Зворикіна, В.А. Стеклова та В.Ф. Тимофєєва. К.О. Зворикін зайняв посаду декана механічного відділення та професора механічної технології. В.А. Стеклов після деякого вагання відмовився від пропозиції. Окрім того, за пропозицією Віктора Львовича до КПІ перейшли три перспективні науковці-початківці: І.Д. Жуков, К.Г. Шиндлер, стипендіат ХПТІ П.Ф. Єрченко [3, с. 299].

Згодом директорами КПІ стали: Костянтин Олексійович Зворикін (1904–1905 рр.), Володимир Федорович Тимофєєв (1906–1908 рр.), Іван Діодимович Жуков (1911–1917 рр.). Молодий стипендіат Петро Феофанович Єрченко, обіймав посаду ординарного професора інженерного відділення, а згодом декана механічного відділення. Саме йому судилося стати першим ректором КПІ (1917–1919 рр.).

У 1898 р. для підготовки до здобуття професорського звання до КПІ було запрошено молодого стипендіата Санкт-Петербурзького

технологічного інституту О.О. Радцига (готувався до читання курсу прикладної термодинаміки, парових та інших термічних машин). У 1905 р. О.О. Радциг захистив дисертацію і був обраний деканом механічного відділення. У 1909 р. його запросили на кафедру прикладної механіки СПбПІ. У цьому навчальному закладі вчений працював до кінця життя.

У СПбПІ О.О. Радциг став першим деканом нового механічного, відділення. Пізніше вченого неодноразово переобирали на цю посаду (1909–1919 рр.; 1925–1930 рр.) Саме О.О. Радциг очолив СПбПІ у найскладніший для інституту час – з 14.09.1917 по 27.11.1918 рр. [4, с. 121]. У цей період, вчений, по суті, займався вирішенням долі інституту. О.О. Радциг зумів налагодити діалог із новою владою і зберегти навчальний заклад. Із посади ректора він звільнився добровільно за власним бажанням. У подальшому вчений працював професором кафедри термічних машин (1918–1930 рр.), завідувачем кафедри парових турбін (1930–1941 рр.).

Не можна не згадати й про одного з найвидатніших учнів В.Л. Кіріпчова, професора, академіка Української АН, вченого зі світовим ім'ям – С.П. Тимошенка. Учений неодноразово говорив, що своїм успіхом на ниві науки він завдячує саме В.Л. Кіріпчову – його головному науковому наставнику. Саме Віктор Львович керував підготовкою дисертації вченого, а згодом порадив узяти участь у конкурсі на звання професора кафедри опору матеріалів КПП.

У 1918 р. С.П. Тимошенко став одним із співорганізаторів Академії наук України. Протягом 1919 – 1920 рр. – очолював Інститут технічної механіки (нині – Інститут механіки НАНУ ім. С.П. Тимошенка). Вчений неодноразово згадував: «...Якщо я виявися непоганим викладачем, то цим у значній мірі зобов'язаний Кирпичову» [5, с. 99]. А ще, за свідченням Степана Прокоповича, йому за все життя довелося бачити лише одного викладача (С. Рунге), чії лекції були б настільки ж зрозумілими та майстерно викладеними [5, с. 258].

Таким чином, здібний адміністратор, професор В.Л. Кіріпчов не лише зумів створити потужні творчі науково-педагогічні колективи Харківського практичного технологічного та Київського політехнічного інститутів, але його найближчі колеги та учні гідно продовжували справу свого вчителя, ставали директорами (ректорами) технологічних, політехнічних та науково-дослідних інститутів.

- Список літератури:** 1. ДАХО, Ф. 770, оп. 1, спр. 27.
2. *Скляр В.М.* Становлення Харківського практичного технологічного інституту та його вплив на формування вищої технічної школи Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. / В.М. Скляр // Мат. 12-ї Всеукр. наук. конф. «Актуальні питання історії науки і техніки» (м. Конотоп, 3–5 жовтня 2013 р.) – К., 2013. – С. 291–293. 3. *Радогуз С.А.* Підготовка професорсько-викладацьких кадрів Київського політехнічного інституту на рубежі XIX–XX ст. / С.А. Радогуз // Українознавчий альманах. – К., 2014. – Випуск 17. – С. 297–300. 4. *Кириллов І.І.* Александр Александрович Радциг / І.І. Кириллов // Труды ЛПИ. – Ленинград, 1949. – № 1. – С. 120 – 126. 5. *Тимошенко С. П.* Воспоминания / С. П. Тимошенко. – К. : Наукова думка, 1993. – 424 с. 6. *Радогуз С.А.* Професор В.Л. Кирпичов (1845–1913) – вчений, освітянин та один із організаторів вітчизняної технічної науки: дис. канд. істор. наук.: 07.00.07 / С.А. Радогуз. – Х., 2016. – 318 с.

Bibliography (transliterated): 1. DAKhO, F. 770, inv.. 1, p. 27.
2. Skliar V. M. Stanovlennia Kharkivskoho praktychnoho tekhnolohichnoho instytutu ta yoho vplyv na formuvannia vyshchoi tekhnichnoi shkoly Rosiiskoi imperii naprykintsi XIX – na pochatku XX st. / V. M. Skliar // Mat. 12-yi Vseukr. nauk. konf. «Aktualni pytannia istorii nauky i tekhniki» (m. Konotop, 3–5 zhovtnia 2013 r.) – K., 2013. – P. 291–293. 3. Radohuz S. A. Pidhotovka profesorsko-vykladatskykh kadriv Kyivskoho politekhnichnoho instytutu na rubezhi XIX–XX st. / S. A. Radohuz // Ukrainoznavchyi almanakh. – K., 2014. – Vol. 17. – P. 297–300. 4. Kyryllov Y. Y. Aleksandr Aleksandrovych Radtsyh / Y. Y. Kyryllov // Trudy LPY. – Lennynhrad, 1949. – № 1. – P. 120 – 126. 5. Tymoshenko S. P. Vospomynanyia / S. P. Tymoshenko. – K. : Naukova dumka, 1993. – 424 p. 6. Radohuz S.A. Profesor V.L. Kyrpychov (1845–1913) – vchenyi, osvitianyn ta odyin iz orhanizatoriv vitchyznianoï tekhnichnoi nauky: dys. ... kand. istor. nauk.: 07.00.07 / S.A. Radohuz. – Kh., 2016. – 318 p.

Радогуз С. А., Скляр В. М.

ДИРЕКТОРИ (РЕКТОРИ) ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ – УЧНІ ТА СОРАТНИКИ
ПРОФЕСОРА В. Л. КІРПІЧОВА

У роботі досліджується діяльність учнів та послідовників фундатора та першого директора Харківського технологічного та

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Київського політехнічного інститутів проф. В.Л. Кірпи́чова. З'ясовано внесок ученого у підготовку професорсько-викладацьких та управлінських кадрів для вищої технічної школи. Вказано на принципи, якими він керувався при їх підборі.

Ключові слова: ХПІ, КПІ, історія освіти, біографістика

Радогуз С. А., Скляр В. Н.

**ДИРЕКТОРЫ (РЕКТОРЫ) ВИСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЙ – УЧЕНИКИ И
СОРАТНИКИ ПРОФЕССОРА В. Л. КИРПИЧЕВА**

В работе исследуется деятельность учеников и последователей основателя и первого директора Харьковского технологического и Киевского политехнического институтов проф. В.Л. Кирпичева. Установлен его вклад в подготовку профессорско-преподавательских и управленческих кадров для высшей технической школы. Определены принципы, которыми руководствовался ученый при их отборе.

Ключевые слова: ХПІ, КПІ, история образования, биографистика

Radoguz S., Sklyar V.

**DIRECTORS (RECTORS) OF HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL
INSTITUTIONS - UNDERGRADUATES AND THE COMRADES OF
PROFESSOR V. KIRPICHEV**

The activity of learners and followers of the founder and the first director of the Kharkov Technological and Kyiv Polytechnic Institutes prof. V. Kirpichev is studied. His contribution to the training of the teaching and management personnel for the higher technical school is established. The scientist's guideline principles are determined.

Keywords: KhPI, KPI, history of education, biography